

Универзитет у Београду, Факултет политичких наука,
Београд

DOI 10.5937/kultura1340140S

УДК 821.111.09-31 Морис В.

оригиналан научни рад

ЕСТЕТСКА УТОПИЈА ВИЉЕМА МОРИСА*

Сажетак: *Циљ овог рада је да укаже на културну и интелектуалну релевантност мисли Виљема Мориса на почетку трећег миленијума. Она је, у првом реду, изложена у његовом роману „Новости ниоткуда” који у будућност пројектује друштво чија је основна одлика истовремена естетизација и поједностављивање живота у епохи која би се могла назвати постиндустријском. У првом делу рада изложени су елементи интелектуалне биографије Виљема Мориса и указано на темељну разноликост разумевања и рецепције његовог дела током последњих стопедесетак година. Потом су анализирани основне одлике његове утопијске имагинације и изложени аргументи који говоре у прилог њихове непрелазне релевантности. У завршном делу рада преиспитује се и потврђује тврдња да је Виљем Морис био у првом реду морист – термин којим је означена његова оригинална синтеза романтизма, марксизма и утопизма.*

Кључне речи: *Виљем Морис, естетска утопија, поједностављивање живота, „Новости ниоткуда”*

„За Мориса уметност има задатак да на новим и аутентичним основама утемељи свакодневни живот”

Филиберто Мена

У постхумно објављеним фрагментима из дела Виктора Игоа налази се и следећа реченица: „Романтизам, Социјализам – то су псеудоними деветнаестог столећа.¹ То су у

* Рад је настао током рада на пројекту 47021 *Родна равноправност и култура грађанског статуса: историјска и теоријска утемељења у Србији* који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1 Професор др Бранимир Стојковић, главни уредник часописа *Култура* у периоду од 1987. до 1998. године.

књижевности и политици два његова имена”.² За ову тврдњу тешко је наћи уверљивији аргумент од оног садржаног у животу и раду енглеског књижевника, дизајнера, социјалног мислиоца и револуционара Виљема Мориса (William Morris, 1834-1896). То утолико више што се његова књижевна и ликовна делатност није одвијала одвојено од његовог друштвеног ангажмана. У своју романтичку визију света укључивао је схватање прошлости и пројекцију будућности друштва, а своја социјалистичка опредељења и револуционарни ангажман настојао је да изрази као романсијер и есејиста. То објашњава опредељење британског историчара Е. П. Томпсона да своје истраживање класне свести радника, започето у класичној студији *The Making of the English Working Class*, настави радом на биографији В. Мориса чији је наслов *William Morris: Romantic to Revolutionary* (1955. и 1971) и која представља – управо захваљујући средишњој улози В. Мориса у социјалистичком покрету³ и друштвеном и културном животу Енглеске свог времена – својеврсну социјалну историју Острва у другој половини XIX века.

Али ко је заправо био Виљем Морис⁴? Био је то човек чију је смрт лекар констатовао следећим речима: „Умро је од тога што је био Виљем Морис, а тај је радио за десеторо људи”.⁵ Требало је да дода да је тих десеторо радило темељно различите послове и то на начин који је био врхунски у сваком погледу. Виљем Морис је био најпре власник и успешни директор рудника који је наследио, затим сувласник и директор фирме која се бавила изградњом и опремањем кућа богатих британских буржуја и аристократа. Био је оснивач и први председник Друштва за заштиту старина (Society for Protection of Ancient Buildings, 1877) које још увек постоји и делује⁶ и Друштва обрта и уметничких заната (Arts and Crafts Society, 1871) које се у XX веку развило у покрет светских размера. Бавио се опремањем, штампањем и издавањем књига (Colmscott Press) за које је израдио по-

2 Иго, В. (1985) Гомила камења, *Одјек* бр. 2/1985, стр. 25.

3 У прологу књиге Р. Хардта и А. Негрија *Империја* (2005), налази се, ни мало случајно, један цитат Виљема Мориса. Он гласи: „Људи бију и губе битке, а оно за што су се борили долази упркос поразу, тада се покаже да нису то мислили, па други људи морају да се боре за оно што су они мислили под неким другим именом” (М. Харт, А. Негри 5:2005)

4 William Morris Society које је основано 1955. године, од 1961. издаје часопис *Journal of William Morris Studies* који излази сваке друге године и има своје *on line* издање. Сва дела В. Мориса доступна су на веб сајту чији је назив *Morris Online Edition* (<http://morrisedition.lib.uiowa.edu/diaries.html>).

5 Briggs, A. (1997) *Victorian People*, an Introduction, London: Pelican Book

6 www.spab.org.uk

себан тип слова. Правио је нацрте за таписерије и витраже чије се репродукције могу видети у свакој бољој историји визуелних уметности. Преводио је саге са старонорвешког и исландског, баладе са старофранцуског и први превео Хомерову *Илијаду* у стиховима на енглески. Писао је песме и поеме које спадају у сам врх енглеске поезије друге половине претпрошлог века. Писао је приповетке и романе који не заостају за његовом поезијом.⁷ Најзад, био је заговорник социјалне револуције и улични агитатор, један од првих енглеских марксиста (самосврставање), човек који је социјализам прихватио у зрелим годинама и остао му веран до смрти.

Основ његовог става према битним питањима британског друштва је у негативном односу према индустријској цивилизацији коју, без остатка, изједначаје са капитализмом и сматра узроком деградације човека као друштвено-природног бића и нереализовања његових генеричких могућности. Уверен је, исто тако, да се човек остварује или поништава у оквирима свакидашњег живота чија је битна детерминанта радна активност (као услов опстанка), те на основу *критерија рада* као мере човековог самоостварења и задовољства њиме вреднује све досадашње, савремену и будуће цивилизације.

Његово схватање историје није песимистичко јер уочава и издваја периоде које одликују узлети човека и људских заједница заснованих на раду, који је за већину представљао извор задовољства, и смешта их како у историјску прошлост тако и у будућност човечанства. Зато су његови текстови необична мешавина историјских реминисценција и пројекција, то јест историје схваћене не само као проживљена прошлост већ и као изгледна будућност.⁸

Утолико је само у аналитичке сврхе могуће диференцирано приступити његовој критици индустријске цивилизације и лучити је од визије будућег друштва. Тај поступак је користан јер омогућава да се јасније уоче неке тек назначене или чак само имлицитне одлике његовог становишта, али се њиме нужно разара целина Морисове аргументације која унутар негације садржи афирмацију, а унутар утопијске визије критику фактицитета савременог друштва. Та одлика Морисовог мишљења може да се разазна већ и из наслова неких његових огледа: „Стрепње и надања за уметност”

7 Арган, Ђ. К. и Олива, Б. О. (2004) *Модерна уметност 1770-1970-2000* том I, Београд: Клио, стр. 153-154.

8 Стојковић, Б. (2010) Сан и визија у утопији Виљема Мориса, *Годишњак Факултета политичких наука*, Београд: Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

(Hopes and Fears for Art), „Како живимо и како бисмо могли живети“ (How we live and how we might live), „Творница – и каква би могла бити“ (Factory as it might be) и „Користан рад насупрот бескорисној патњи“ (Useful Work versus Useless Toil)⁹. То кретање између прошлости и будућности чији је циљ критичко вредновање садашњости је, извесно је, најјасније изражено у наративној структури његовог утопијског романа *Новости ниоткуда* (News from Nowhere)¹⁰. У њему је, уметничким средствима изванредно убедљиво остварена критика садашњости у име будућности – а ова је пак испуњена елементима човека достојне прошлости.

Позитиван суд о актуелности мисли Виљема Мориса – а она је многим изгледала безнадежно архаично још у време када су његова дела настајала – има ослонац у чињеници да је непревладани комплекс индустријског друштва (у различитим његовим конкретно-историјским облицима) у савременим друштвима, укључујући и она Трећег и Четвртог света, постао несавладива препрека на путу могуће, хуманије будућности. Доведено је, наиме, у питање – и то у светским размерама – оно схватање напретка које га своди на раст (дефинисан пре свега производно-економским показатељима), а такво разумевање напретка се до дубоко у XX век на просто подразумевало. У друштвима реалног социјализма је то становиште било изражено слоганом: *Стући и престићи Америку* и било је аксиоматска, неоспорива стратегија изградње комунистичког друштва.

Зато ново читање дела Виљема Мориса открива и неке димензије његове мисли које, донедавно заборављене, данас имају не само актуелан већ и акутан значај. Реч је, у првом реду, о еколошком сензибилитету Виљема Мориса који је – усред епохе коју је одликовао, сада је то сасвим јасно, наивни цивилизацијски оптимизам заснован на индустријализацији – упозоравао на нарушен, а неопходан склад човечанства и природе и проповедао јединство човекове радне и животне околине.

9 Ти текстови се поред *Morris on line Edition* налазе и у W. Morris, *Stories in Prose, Stories in Verse, Shorter Poems, Lectures and Essays, Centenary Edition*, ed. by G.D.H. Cole, Nonesuch Press, London, 1948. Једино је трећи од горе наведених огледа *Творница...* био објављен на нашем језику и то 1930. године у САД. Издавач је био *Socialist Labour Party of America*.

10 Једини српски превод ове књиге насловљен као *Вести ниоткуда* објављен је пре сто година (1911.) у Београду. Издавач је била *Социјалистичка књижевара* а преводилац Душан М. Богосављевић. Пре неколико година појавио се и хрватски превод *News from Nowhere*. Наслов је *Вијести из нигдине* (DAF, Загреб, 2007)

Захваљујући томе се циљна група читалаца заинтересованих за Морисова дела сада изнова конституише на много шири начин него што је то изворно био случај. У време када су та дела настајала њихова порука је била упућена, у првом реду, тада малобројној групи енглеских интелектуалаца-социјалиста и не пуно бројнијим активистима из редова радничке класе. Значила је тада најпре позив на социјалну револуцију, која им се чинила колико неминовном толико и скором, и која је најављивала ново друштво, настало из рушевина експлоататорског капитализма и нељудске индустријске цивилизације. Крајем претпрошлог века, када је било очигледно да се капитализам као друштвена формација стабилизовао ушавши у нову развојну фазу, Морисово дело постало је предметом интересовања још много ужег сегмента публике. Била је то академска публика коју чине пре свега историчари викторијанског раздобља који су проучавали социјалне доктрине или књижевност позног романтизма као и они које је интересовала визуелна димензија Морисовог дела – његова схватања и постигнућа у примењеној уметности.¹¹

Најзад, шездесетих година прошлог века, са контракултурним покретима и довођењем у питање читавог склопа доминантних вредности које су представљале легитимацијску основу како индустријског тако и постиндустријског друштва, мисао Виљема Мориса напушта академски резерват и поново – додуше више посредно него непосредно – постаје изразито друштвено релевантно. Његова критика рада као мучења и афирмација рада као задовољства, супротстављање бирократски организованим друштвима-државама и залагање за неауторитарну, комунитарну организацију друштва заснованог на солидарности примарних, животних заједница као и залагање за поједностављивање живота, чији је примарни циљ у постизању склада са природом, а не доминација над њом посредством технике – све то чини значајан део репертоара циљева нових друштвених покрета (еколошког, антинуклеарног, антикорпорацијског, неофеминистичког...).

Након дугог периода у коме се чинило да је могуће писати само негативне утопије (јер су се и оне позитивне реализовале у облику властитих негација), ови покрети почињу да промишљају властите конкретно-утопијске замисли које нуде макар парцијалне продоре с ону страну доминантног друштвеног модела. Поново је тако постала актуелном мисао Оскара Вајлда: „Мапа света у којој није уцртана Утопија

¹¹ Meakin, D. (1976) *Man and Work*, London: Methuen

није достојна нити једног погледа, јер у њу човечанство од-
увек жели да стигне”.¹²

Основне одлике утопијске замисли В. Мориса

Пун наслов романа В. Мориса је *Новости ниоткуда или Епоха починка* (News from Nowhere or an Epoch of Rest). Већ се из другог дела наслова романа може да закључи да аутор жели да прикаже друштво које је постигло оптимум својих развојних могућности и које почива у стању стабилне равнотеже, нерастрзано супротностима и с ону страну промена – схваћених било као прогрес било као опадање. То је друштво које није заинтересовано за развој производних снага већ стагнира у стању испуњености, односно задовољених основних/истинских људских потреба, усмерено – речено језиком заговорника нулте стопе раста – на квалитет живота унутар достигнутог цивилизацијског нивоа.

То један од припадника тог друштва и дословце тврди, објашњавајући основу властитог друштва придошлицы из XIX века: „Видиш, госте наш. Ово и није време проналазака. У епохи која је претходила нашој откривено је већ све што нам је било потребно и ми се сада задовољавамо тиме што користимо она од тих сазнања која сматрамо корисним, а одбацујемо она која нам изгледају непотребна.”¹³

Реч је о заједници коју Морис означава као друштво оствареног комунизма (Complete Communism), насталом након социјалне револуције и кратког прелазног периода државног социјализма. Треба истаћи да је у случају *Новости ниоткуда* реч о хеуристичкој а не систематској утопији, а основна одлика хеуристичке утопије је, по М. Абенсуру,¹⁴ у томе да се у најмањој могућој мери бави експликацијом организације друштва а нагласак је на приказу свакодневнице утопијске заједнице, настојећи да што уверљивије представи целину њиховог начина живота. „То је то: `квалитет живота`. Морис се не усредсређује на друштвени механизам, већ на живот људи, њихове међусобне односе и њихово уживање у животним ситницама.”¹⁵ Морис изричито тврди да је циљ револуције људска срећа: „Шта је циљ револуције? Сигурно то да људе учини срећним. А када је револуција

12 Вајлд, О. (2009) *Душа човека у социјализму*, Лозница: Карпос, стр. 12.

13 Morris, W. *Stories in Prose, Stories in Verse, Shorter Poems, Lectures and Essays*, ed. by Cole, G. D. H. (1948) London: Centenary Edition, p. 159.

14 Abensour, M. (2000) *L'Utopie de Thomas More à Walter Benjamin*, Paris: Sens & Tonka

15 Thomson, E. P. (1955) *William Morris: Romantic to Revolutionary*, London: Lawrence and Wishart, p. 807.

већ извршена, како спречити контрареволуцију ако не тиме што ће људи бити срећни. Шта? Може ли се стабилност очекивати од незадовољства. Пре би се могло очекивати да на врби роди грождје, а на трну смоква, него да незадовољство породи стабилност”.¹⁶ Баш захваљујући задовољству, постојећим у том друштву, нема интереса за проучавање властите историјске прошлости, јер је занимање за историју одлика неизвесних времена када се проучавањем прошлости настоји да назре будућност.

Тек узгред, В. Морис напомиње да је то друштво организовано као децентрализовани савез комуна у коме нема потребе за централном влашћу, а појам политике и професија политичара припадају прошлости. Како нема државе, нема ни права (чији је држава гарант), већ су међусобни односи људи регулисани споразумно усвојеним правилима понашања која чак нису кодификована у писаном облику. „Бићеш вероватно изненађен кад ти кажем да нема ни суда јавног мњења који би преузео улогу некадашњих судова, ако је може бити, а које може бити исто толико неправично и тиранско као што су и судови били. Не желим тиме да кажем да људи не просуђују више понашање својих суседа и да при томе нису каткад неправични. Али желим да нагласим да нема непроменљивог скупа правила на основу којих би се понашање људи просуђивало; нема Прокрустових постеља које би продуживале или скраћивале њихово мњење или животе, нема лицемерног пребацивања на које су људи приморани били непромишљеним обичајима или прешутном претњом санкцијама”.¹⁷ Ту се Морис у највећој мери приближава становиштима индивидуалистичког анархизма који полази од интегритета појединца и вере у његову исконску доброту, а не од права заједнице. Но он, исто тако, указује на опасност од тираније јавног мњења чак и у одсуству закона, односно државе. А то се на делу могло да уочи у неким заједницама – на пример у раним пуританским колонијама у Новој Енглеској – које су развиле хиперконзервативни и хиперавторитарни систем моралних вредности заснован искључиво на принуди иза које је стајао притисак јавног мњења.¹⁸

Одлуке од заједничког интереса доносе се на скуповима суседа или зборовима. Морис користи реч *моте* која је у староенглеском означавала сеоски скуп. „Ако један округ, односно један или неколико суседа сматра да треба нешто

16 Morris, W. *Stories in Prose, Stories in Verse, Shorter Poems, Lectures and Essays*, ed. by Cole, G. D. H. (1948) London: Centenary Edition, p. 86.

17 Исто, стр. 55.

18 Goldman, E. (1911) *Anarchism and Other Essays*, New York & London: Mother Earth Publishing Association

одлучити – изградити мост преко реке или срушити куће које су постале непогодне за становање – онда се у односу на то треба одредити... Неко од суседа изнесе предлог и, ако се сви са њим сложе, онда је расправи крај и прелази се на појединости везане за спровођење одлуке... Али ако нешто предложи и наиђе на подршку али и на супротстављање...не иде се одмах на гласање већ се одлука одлаже до следећег збора... Истраје ли мањина при свом одређењу делује логика статус кво не мења се ништа у постојећем стању ствари без обзира да ли се за то залаже већина или мањина.¹⁹ Такав начин одлучивања је примерен друштву оствареног комунизма – будући задовољни садашњошћу која задовољава све битне људске потребе не жури се са променама ако оне могу да значе неправду или да макар само субјективно (на нивоу осећања а не интереса) повреду било ког члана заједнице.

Даља закључивања о типу друштвености у друштву будућности, онаквом каквим га представља В. Морис могу се изводити и на основу уобичајеног начина међусобног ословљавања његових припадника. Непознато је обраћање са *господине* или *госпођо*, иначе толико уобичајено у Енглеској, већ су у употреби речи као што су: суседе, пријатељу, девојко, госте и сл. А оне све до једне говоре о преовладавању персоналних и хоризонталних друштвених односа оних који међусобно комуницирају, насупротив, за прошлост типичних вертикалних (класно-слојних) односа, обликованих односом доминације односно потчињавања. Исто толико је важно да нема ни обраћања са *друг* (comrade), јер је и оно класно (додуше пролетерски) обојено. Нема чак ни оног *грађанин* (citizen), јер оно претпоставља једнакост, али је то једнакост пред судовима и административним апаратом – а ови су само ружна успомена на прошлост.

У друштву будућности је основна друштвена ћелија још увек породица, а брак је слободна заједница мушкарца и жене заснована на међусобној привлачности и разумевању које, као и осећања, може да траје дуже или краће што ни на који начин не искључује и доживотну заједницу два партнера. Ако осећања која су везивала мушкарца и жену у међувремену избледе или нестану, веза се споразумно раскида, а о деци договорно брину оба родитеља. Морис нема разумевање за проширене облике заједничког живљења какве су замишљали други утопијски мислиоци, сматрајући их пре свега пренаглашеном реакцијом на друштвену стварност у којој је индивидуализам био водећи принцип, а буржоаска

19 Morris, W. *Stories in Prose, Stories in Verse, Shorter Poems, Lectures and Essays*, ed. by Cole, G. D. H. (1948) London: Centenary Edition, p. 86.

породица заснивана на приватном власништву и брачном уговору.²⁰

Пошто је рад у Морисовом друштву будућности у основи занатски, а не индустријски, концентрација радника на једном месту није – технолошки гледано – неопходна. Људи, ипак, воле, пре свега, из потребе за друштвеношћу, да раде заједно и зато се окупљају у здруженим радионицама (banded workshops) које су и називом замениле некадашње фабрике (factories). Непостојање индустријски организоване производње за последицу има непостојање изнуђене урбанизације и концентрације градског становништва. Уместо тога на делу је процес рурализације градова и урбанизације села. Виљем Морис је заправо прото-еколошки мислилац који је још у другој половини XIX века био свестан да човек у капитализму и индустријском друштву (то су за њега синоними) супротставља друштво природи сматрајући себе њеним господаром, док је уствари само њен нераздвојни део. Тако је, заправо, потпуна доминација друштва над природом једнака самоуништењу човека као природног бића – а тога је В. Морис у потпуности свестан. „Није ли њихова грешка такође и у томе – као резултат ропства у коме су живели – што су на све, живо и неживо, природу како су говорили, гледали као на једну ствар, а на човечанство као на другу. Било им је сасвим логично да од природе желе да начине роба човечанства као да је она нешто изван њих.”²¹ Када се пође од таквог разумевања односа друштва и природе не изненађује податак да је први утисак о будућем друштву заправо еколошки – односи се на квалитет воде у Темзи. Путника у друштво будућности најпре збуњује прозрано-зелена, чиста вода реке која је још на почетку XIX века била клоака индустријске Енглеске.²² Методом контрастирања, Морис смрдљивом, хиперурбанизованом, трговачко-административном универзуму Лондона с краја XIX века, супротставља цветно-вртни Лондон будућности. Да би што оштрије подвукао разлику између њему савремене метрополе и насеља будућности, он за предмет поређења узима „Графалгар сквер” – парадигму империјално-плутократске архитектуре која репрезентује Велику Британију његовог времена.²³ Наличје Лондона ружних империјалних палата и вила за бо-

20 Marsh, J. Concerning Love: News From Nowhere and Gender, in: A Vision for Our Time, eds. Coleman, S., O’Sullivan, P. and Bideford, D. (1990) London: Green Books

21 Morris, W. *Stories in Prose, Stories in Verse, Shorter Poems, Lectures and Essays*, ed. by Cole, G. D. H. (1948) London: Centenary Edition, p. 168.

22 Исто, стр. 167-168.

23 Исто, стр. 61.

гаташе представљали су сламови – насеља удерица у којима је живела сиротиња. Прославу Првог маја у друштву будућности В. Морис везује за обележавање нестанка таквог начина становања. Једино се том приликом – у друштву које је изразито неосетљиво за доживљај религијског – може да запази извесна манифестација секуларизоване религијске свести која је испољена у виду годишњих прослава нестанка друштва у коме је живот недостојан човека сматран природним за велику већину становништва. „Једном годишње, на дан Првог маја, окупљамо се у источним деловима Лондона да прославимо очишћење од беде (Clearing of Misery)... Обичај је да те вечери девојке певају старе револуционарне песме, оне које су некада представљале јецај безнадежно потлачених и то баш на простору на коме су се из дана у дан догађали злочини и убиства.”²⁴ Анализирано на нивоу његове латентне социјалне функције ово празновање представља обред призивања прошлости и истовременог ослобађања од ње и доприноси социјалној интеграцији заједнице. На идентичан начин функционишу хришћански ритуали везани за Ускрс или, пак, паганске светковине у славу бога Сунца које се периодично жртвује и поново рађа за добробит заједнице.²⁵

Претварању Лондона из суре метрополе индустријске империје у цветни врт претходио је период у којем се већина становника преселила из градских сламова у, током индустријске револуције, опустеле сеоске пределе Енглеске и тако допринела укидању некадашње оштре поделе на село и град. „Уследио је егзодус људи из града у села и постепено освајање – како од стране градског тако и од стране сеоског живља – оних животних умећа које су и једни и други већ били заборавили. Тај заборав је био отишао толико далеко да је не само било немогуће наћи неког ткача или ковача у неком од села или варошица, већ су људи већ били заборавили како се меси хлеб, те је у, на пример, Вилингфорд хлеб стизао изјутра из Лондона, заједно са новинама.”²⁶ Током развоја друштва будућности на делу је процес деиндустријализације.²⁷ Док су током индустријске револуције стваране све сложеније машине које су обављале низ једноставних операција, сведене послове некадашњих занатлија, дотле

24 Исто, стр. 143.

25 Бергер, П. (2008) Десекуларизација света (препород религије и светска политика), Нови Сад: Медитеран

26 Morris, W. *Stories in Prose, Stories in Verse, Shorter Poems, Lectures and Essays*, ed. by Cole, G. D. H. (1948) London: Centenary Edition, p. 166.

27 Cairncross, A. What is deindustrialisation?, in: *Deindustrialisation*, ed. Blakaby, F. (1982) London: Pergamon, p. 12.

се у друштву будућности иде обрнутим путем. Људи ту почињу да уче од машина и то тако што низ операција које различите машине обављају реинтегришу у занат из кога се машинска производња и развила.²⁸ Ради се, уствари, о нечему што би се могло назвати индустријском палеонтологијом која истражује раније фазе поделе рада полазећи од оних каснијих и развијенијих (када је људски рад присутан још једино код програмирања сложених машинских система). Тај процес је посебно важан у пољоривреди која је, историјски гледано, једно од најсложенијих празанимања које је уствари целина једног начина живота.

Читав тај процес технолошке контрамодернизације се одвија тако што се активности у слободном времену које су у индустријском друштву биле хоби (обрада баште, мајсторисање у кући, рад са глином, плетење...) шире на целину рада „онда је у окриљу доколице која и није сматрана радом, рад који је био задовољство почео да потискује механичко диринчење које је некад било сматрано нужношћу која се може ограничити али не и укинути... машина за машином је била тихо напуштана, а разлог је био то што машина не може да производи уметничка дела која су била све потребнија.”²⁹ Да један предмет буде сматран уметничким делом Морису је довољан само један податак – да је радник осетио задовољство производећи га. У својој студији о уметничкој авангарди *Прорицање естетског друштва*, Филиберто Мена то и дословце потврђује: „За Мориса, према томе, уметност има задатак да на новим и аутентичним основама утемељи свакодневни живот... Другим речима, Морис не поставља јасну разлику између уметности, схваћене као резултат одређене делатности и те исте делатности схваћене у свом најширем значењу естетске радње. Напротив, стално прелази са једног на други појам, са једног на друго значење.”³⁰ Зато и некадашњи тешки физички послови који су сматрани проклетством сиромашних – у условима друштва будућности – постају извором задовољства, јер пружају прилику да човек испроба своју снагу и одржи се у доброј физичкој кондицији. То Морис назива лако-тешким радом (easy-hard). „Мислим на рад који напреже мишиће и чини да вам је по-

28 Sennett, R. (2008) *The Craftsman*, Yale University Press

29 Morris, W. *Stories in Prose, Stories in Verse, Shorter Poems, Lectures and Essays*, ed. by Cole, G. D. H. (1948) London: Centenary Edition, p. 156.

30 Мена, Ф. (1984) *Прорицање естетског друштва*, Београд: Радионица Циц, стр. 74.

чинак након њега још угоднији. Тај рад увек годи ако се са њим не претера, а захтева и одређено умеће.³¹

У будућем друштву нема фиксиране поделе рада већ свако жели и уме да обавља неколико међусобно веома различитих послова. То је по правилу такав спој радних активности који је незамислив у класном индустријским друштву у коме је основна подела повучена линијом умни рад насупрот физичком раду. Тако водич који жели да јунака Морисовог романа поведе на путовање, а кога је овај упознао док је обављао посао чамције, на следећи начин објашњава интересовања једног свог пријатеља. „Не брините, ово је баш zgodна прилика да се заменим са једним пријатељем који би желео да мало ради овде. Он је сада ткач у Јоркшајру, али је помало засићен ткањем и математичким студијама – оба посла у затвореном простору. Како је мој добар пријатељ, доћи ће да овде мало ради на отвореном.”³²

У друштву у коме нема фиксиране професионалне поделе рада, нема ни потребе за образовањем које би за њу припремало. Непозната је институција школе већ се деца препуштају слободном развоју унутар заједнице. „Видите, деца воле да опонашају одрасле и када виде да се ови баве, по себи, забавним пословима као што су градња куће или поплачавање улица, онда то и она зажеле да раде, зато и не видим да треба страховати од појаве превише књишки учених људи.”³³ Иначе, те књишки учене људе Морис на другом месту назива бескорисним идиотима сасвим у складу са својим схватањем рада које у први план ставља његове творачко-занатске квалитете чији је неодвојив део управо мануелна умешност.

Таквим одговором на вечно питање – а ко ће да васпита васпитаче, које је уствари питање производње људског супстрата друштва – развојни круг друштва оствареног комунизма се затвара. Растући у неауторитарној, ка раду као задовољству, усмереној заједници и њени млади припадници спонтано – јер „не постоје проблематична деца већ само `проблематични родитељи` и `проблематично човечанство`”³⁴ – одрана интериоризују њене основне вредности и тиме обезбеђују њену стабилност.

31 Morris, W. *Stories in Prose, Stories in Verse, Shorter Poems, Lectures and Essays*, ed. by Cole, G. D. H. (1948) London: Centenary Edition, p. 163.

32 Исто, стр. 11.

33 Исто, стр. 29.

34 Нил, А. С. (1980) *Слободна деца* Сомерхила, Београд: Библиотека XX век

*Синтеза романтизма, утопизма и
марксизма у делу В. Мориса*

У завршници текста посвећеног Морисовој утопији, неопходно је ближе испитати могући сазнајни или чак научни допринос његовог учења, без обзира на то што таква расправа – будући да је реч о роману, дакле књижевној фикцији – изгледа унапред промашеном. Но, не мисле сви тако. Бар тројица веома цењених истраживача дела В. Мориса – Рејмонд Вилијамс³⁵, Е. П. Томпсон³⁶ и А. Л. Мортон³⁷ полазе од мање више изричите претпоставке да је Морис прихватајући ангажман у револуционарном социјалистичком покрету престао да буде уметник изразито романтичарских опредељења и да је поставши марксиста (како је и сам тврдио) истовремено и без остатка усвојио поглед на свет научног социјализма.

У прилог томе говори и сам наслов Томпсонове студије: *Виљем Морис – од романтичара до револуционара* који сугерише постојање реза, раскида са романтизмом и прихватање револуционарног (марксистичког) погледа на свет. Ту се не узима у обзир друга, чини се, вероватнија могућност – да је Морис у свом политичко-теоријском ангажману (чланци, предавања, манифести, јавни наступи) био доминантно ангажовани социјални мислилац, а у књижевним делима, која су истовремено настајала, претежно романтичар. Односно, да је у свом – по мишљењу многих – најбољем делу Новостима ниоткуда успео да оствари никада и нигде превазиђени, успели спој романтизма, утопизма и марксизма. Судећи по аргументима које износе Роберт Сејр и Мишел Леви то је заправо и био случај³⁸ Виљем Морис и Ернст Блох су, по њиховом мишљењу, најизразитији представници марксистичког романтизма који спаја анти-капиталистичку оријентацију својствену читавом романтичарском покрету са приступом који је у бити марксистички.

О сасвим другачијем разумевању Морисова на посредан начин говори и чињеница да су га Маркс – и поготово Енгелс (са којим је више од деценију и по суделовао у енглеском социјалистичком покрету) и дословце игнорисали и као књижевника и као социјалног мислиоца. Нема заправо нити

35 Williams, R. (1984) *Utopie et science-fiction, L'Homme et la Société*, No. 73/74, p. 54.

36 Thomson, E. P. (1955) *William Morris: Romantic to Revolutionary*, London: Lawrence and Wishart

37 Morton, A. L. (1959) *The English Utopia*, London: Lawrence and Wishart

38 Sayre, R. and Loewy, M. (1984) *Figures of Romantic Anti-capitalism, Critique*, No. 32, German

једног писаног трага – како у њиховој међусобној преписци, тако ни у Енгелсовој кореспонденцији са бројним личностима – активистима енглеског радничког покрета и Морисовим саборцима – да су га они уопште сматрали својим следбеником, дакле марксистом, иако је он сам себе видео као таквог.

У сваком случају, одговор на питање да ли је Виљем Морис био марксиста и ако јесте у којој мери и у односу на коју варијанту марксистичког учења је то био – поготово на почетку трећег миленијума – од споредног је значаја. Много је битније одговорити на питање да ли и колико његова мисао може да допринесе да се схвати друштво у коме је он живео као и неки кључни проблеми савременог света. Шта може да се закључи из тога што Виљем Морис спада у оне ствараоце које интерпретатори њихових идеја сврставају унутар различитих, чак дијаметрално супротних, струја друштвене мисли. За једне је он, пре свега, позни романтичарски песник и заљубљеник у прошлост, за друге ортодоксни марксиста усредсређен на проблем класне борбе, за треће хришћански мислилац чија је средишња идеја спиритуално братство међу људима, за четврте анархиста-колективиста ала Кропоткин, за пете један од првих носилаца еколошке свести... Понекад, чак и у оквиру опуса једног истог аутора, Морисова мисао прелази из једног у други од напред наведених мисаоних система на разним тачкама његове (ауторове не Морисове) интелектуалне биографије.

Закључак

Дело Виљема Мориса је у најмању руку вишезначно, ако не и – што се тиче појединих становишта које је заступао било истовремено било сукцесивно – унутар себе противречно. Разнолике и често супротстављене интерпретације његових становишта – можда су зато *Новости ниоткуда* понајбољи пример – нису само последица различитих погледа на свет његових читалаца, већ и сложеног вишезначног погледа на свет садржаног у самим тим текстовима. Ако је то стварно тако, онда различите интерпретације кључних Морисових становишта могу само да допринесу целовитијем разумевању његових мисли. Јер, развијајући различито разумевање Мориса свако од њих испољава особен интелектуални сензибилитет за поједине слојеве значења унутар његовог опуса. Тиме се свако његово становиште – посматрано издвојено – заправо хиперболише али зато много изразитије истиче поједине идеје које би у некој само идеално могућој (потпуно непристрасној и уравнотеженој) интерпретацији мисли Виљема Мориса остале можда недовољно учене.

У таквој ситуацији коју одликује реална многострукост тумачења Морисове мисли, излаз, наравно, није у прихватању релативистичког става по коме су све интерпретације подједнако вредне. Баш напротив, њихово постојање је добродошла могућност за повратак извору – делима Виљема Мориса - и покушају да се утврди у којој је мери његова мисао самосвојна и кохерентна и поред свих утицаја које је трпео. Најбитније је, дакле, спознати у којој је мери он морисист тј. колики је још и данас његов значај за разумевање глобалног (пост) индустријског и информацијског друштва и макар само назирање његове могуће (алтернативне) будућности.

ЛИТЕРАТУРА:

- Abensour, M. (2000) *L'Utopie de Thomas More à Walter Benjamin*, Paris: Sens & Tonka
- Арган, Ђ. К. и Олива, Б. О. (2004) *Модерна уметност 1770-1970-2000* том I, Београд: Клио
- Бергер, П. (2008) *Десекуларизација света (препород религије и светска политика)*, Нови Сад: Медитеран
- Briggs, A. (1997) *Victorian People, an Introduction*, London: Pelican Book
- Cairncross, A. What is deindustrialisation?, in: *Deindustrialisation*, ed. Blackaby, F. (1982) London: Pergamon
- Goldman, E. (1911) *Anarchism and Other Essays*, New York & London: Mother Earth Publishing Association
- Харт, М. и Негри, А. (2005) *Империја*, Београд: Издавачки графички атеље М
- Иго, В. (1985) *Гомила камења*, *Одјек* бр. 2/1985
- Marsh, J. Concerning Love: News From Nowhere and Gender, in: *A Vision for Our Time*, eds. Coleman, S., O'Sullivan, P. and Bideford, D. (1990) London: Green Books
- Meakin, D. (1976) *Man and Work*, London: Methuen
- Мена, Ф. (1984) *Прорицање естетског друштва*, Београд: Радионица *Сцц*
- Морис, В. (1911) *Вести ниоткуда*, Београд: Социјалистичка књижара
- Morton, A. L. (1959) *The English Utopia*, London: Lawrence and Wishart
- Morris, W. *Stories in Prose, Stories in Verse, Shorter Poems, Lectures and Essays*, ed. by Cole, G. D. H. (1948) London: Centenary Edition
- Morris, W. (2007) *Vijesti iz nigdine*, DAF, Zagreb

БРАНИМИР СТОЈКОВИЋ

Нил, А. С. (1980) *Слободна деца Сомерхила*, Београд: Библиотека XX век

Sennett, R. (2008) *The Craftsman*, Yale University Press

Sayre, R. and Loewy, M. (1984) Figures of Romantic Anti-capitalism, *Critique*, No. 32, German

Стојковић, Б. (2010) Сан и визија у утопији Виљема Мориса, *Годишњак Факултета политичких наука*, Београд: Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

Thompson E. P. (1984) Romanticism, Moralism and Utopism: The Case of William Morris, *New Left Review*, No. 99

Thomson, E. P. (1955) *William Morris: Romantic to Revolutionary*, London: Lawrence and Wishart

Вајлд, О. (2009) *Душа човека у социјализму*, Лозница: Карпос

Williams, R. (1984) Utopie et science-fiction, *L` Homme et la Société*, No. 73/74

Branimir Stojković

University in Belgrade, Faculty of Political Sciences, Belgrade

AESTETIC UTOPIA OF WILLIAM MORIS

Abstract

The aim of this paper is to show the cultural and intellectual relevance of thought of William Morris at the beginning of the third millennium. It is primarily exposed in his novel "News from Nowhere", which is a utopian vision of a society whose main feature is concomitant aestheticism and simplification of life in an age that could be called post-post-industrial. The first part of the paper analyses elements of the intellectual biography of William Morris and points to a fundamental diversity of understanding of and reception of his work over the past hundred and fifty years. The paper then analyzes the main features of his utopian imagination and exposes arguments that speak in favor of their permanent relevance. The final part of the paper confirms the claim that William Morris was primarily a morrist - a term which denotes its original synthesis of romanticism, Marxism and utopianism.

Key words: *William Morris, aesthetic utopia, simplification of life, „News from Nowhere”*